

ТАРАК Н. Г.

УДК 378. 013 (147)

СУЧАСНИЙ стан розвитку суспільства відрізняється значними реформами і в соціально-економічній, і культурно-освітній сферах життя України. Сьогодні перед вищими навчальними закладами України висуюють нові завдання організації професійного зростання студентів, адаптації їх до міжнародних культурних цінностей, прилучення до самостійної орієнтації у просторі цінностей. На цьому тлі Державною національною програмою „Освіта (Україна ХХІ століття)” пріоритетними визначені процеси гуманізації та гуманітаризації системи вищої освіти, що мають сприяти розвитку духовної культури майбутніх фахівців. Основні напрями розв’язання проблем освіти молоді загальною та виховання зокрема окреслено в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст., де задекларовано, що освіта України ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності.

Значний внесок у розвиток поняття „ціннісні орієнтації” зробили В. Андрущенко, С. Анісімов, С. Гессен, Б. Губман, О. Дробницький, А. Здравомислов, М. Каган, Т. Мальковська, В. Мясичев, В. Сагатовський, В. Тугаринов, В. Ядов, проте педагогічні умови процесу їх формування в студентській молоді досі всебічно не висвітлено в наукових дослідженнях. Традиційно формування ціннісних орієнтацій розглянуто опосередковано, до того ж, найчастіше ототожнено з духовним розвитком особистості.

Теоретичні основи проблеми формування духовних цінностей особистості, її ціннісних орієнтацій закладені в психологічних дослідженнях К. Альбуханової-Славської,

Л. Божович, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, А. Петровського, А. Мудрик, В. Семиченко, В. Рибалки та ін. Дослідники вказують на те, що розвиток особистості студента, його ціннісних орієнтацій відбувається під впливом суспільства, сім’ї, друзів тощо, проте в системі освіти реалізація цих завдань є важливим складником навчально-виховного процесу.

Серед сучасних українських дослідників проблемам формування ціннісних орієнтацій особистості в умовах навчально-виховного процесу вищих освітніх закладів присвятили свої праці І. Бех, І. Зязюн, О. Сухомлинська. Учені засвідчують складність процесу формування цінностей та ціннісних орієнтацій студентства, необхідність пошуку ефективних шляхів розв’язання зазначеної проблеми.

Ключовою ланкою нового педагогічного мислення як такого, що центрує свою увагу на людині та осмисленні останньою своєї діяльності, постає гуманізація. Стара освітня парадигма виявилася неспроможною створити належні міжособистісні відносини в новому суспільстві, що сприяли б саме актуалізації особистості та творчому її вияву. Сьогодні перед суспільством, зокрема перед системою вищої професійної освіти, постало важливе завдання: знайти адекватні шляхи до гуманізації та гуманітаризації знань. Одним із базових понять педагогіки та наукових принципів, що лежать в основі гуманізації, виявляється педагогічна взаємодія. Принцип гуманізації освіти передбачає якісне перетворення позицій викладача й студента в суб’єкт-суб’єктні відносини в особистісно-паритетній площині їхньої взаємодії.

Через це очевидно, що аксіологічний підхід, який є органічно гуманістично орієнтований та передбачає спрямованість суб’єктів педагогічної взаємодії на аргументо-

ваний вибір світоглядних, морально-духовних, інтелектуальних та професійних цінностей у взаємодіючому світі, є одним з основних методологічних принципів професійної підготовки майбутніх фахівців.

Значним внеском у розробку проблеми є праці багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, які розглядали педагогічну взаємодію як:

– педагогічне спілкування (О. Бодальов, В. Кан-Калик, І. Зимня, С. Кондратьєва та ін.);

– істотну характеристику педагогічного процесу (В. Сластьонін),

– діяльність, спрямовану на розвиток студента, становлення його особистісної позиції, підтримку виявів його самостійності (педагогіка підтримки О. Газман, Н. Михайлова, С. Юсфін);

– вияв педагогічної творчості (О. Белкін, Є. Коротаєва, А. Кравченко, І. Демакової, М. Никандрова);

– організацію навчального співробітництва в колективних, кооперативних, групових формах роботи (О. Донцов, В. Дьяченко, О. Захаренко, Х. Лійметс, А. Петровський, В. Фляків, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман, С. Якобсон);

– сукупність педагогічних ситуацій (А. Бойко, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін.);

– інтеракцію, тобто навчання в малих групах („cooperative learning”) (Р. Славін „Навчання в команді”, Д. Джонсон й Р. Джонсон „Учимося разом”, Шл. Шаран „Групові дослідження”, а також Ел. Аронсон, Спенсер Каган та ін.).

Отже, мета дослідження полягає в розкритті поняття „ціннісна педагогічна взаємодія” в контексті аксіологічної освітньої парадигми, що сприяє розвитку суб’єктного потенціалу особистості, організації ціннісно-орієнтаційної діяльності учасників навчального процесу в процесі їхньої взаємодії, а також у висвітленні ролі мистецтва в цьому процесі.

Розвиток цивілізації та чинники, які впливають на глобалізацію суспільства, стали джерелом не лише позитивних процесів, але й

проблем, пов’язаних з навчанням та духовністю. Перенасиченість інформацією, звеличення змісту навчальних дисциплін загострили проблему збалансованості динаміки сучасного життя з духовним розвитком майбутнього фахівця. Тому однією з визначальних тенденцій світової освітньої системи стало посилення гуманістичної спрямованості духовного та загальнокультурного складника трикутника „наука – освіта – бізнес” та особистісна орієнтація, тобто на внутрішній світ кожного. Останнім часом ефективним шляхом розв’язання ціннісних проблем молоді вчені вважають залучення студентів до мистецтва (Л. Божович, І. Кон та ін.), що сприяє орієнтації учнів у цінностях суспільства, здійсненню особистісного вибору, спрямовує на формування гуманістичної особистості.

Результат такого переосмислення державних освітніх напрямів полягає в реалізації аксіологічного підходу до педагогічної взаємодії в процесі формування професійної компетентності майбутнього фахівця, що передбачає проектування освітнього процесу з урахуванням саме ціннісної педагогічної взаємодії.

Одним з головних інструментів організації ціннісної педагогічної взаємодії в нашому дослідженні вважаємо педагогічну ситуацію, де беруть участь викладач і студенти.

У процесі впровадження передових технологій у навчальний процес вищої школи провідне значення слід надавати не самому навчальному матеріалу, а ланцюжку почуттів, думок, ціннісних орієнтирів у реальності, які набуває майбутній фахівець. Це свідчить про те, що саме повернення до мистецтва допоможе вирішити багато педагогічних завдань, пов’язаних з відходом від традиційної звичайної імперативної організації навчального процесу, з одного боку, та недостатнім рівнем розробки нових технологій ціннісної взаємодії та умов їх реалізації на практиці – з іншого.

Розуміння студента як людини, яка лише починає самостійно крокувати в дорослому житті, що передбачає не тільки набуття основ майбутньої професії, а й людяності, уміння орієнтуватися в ціннісному просторі, підкреслює значущість реалізації саме

ціннісної взаємодії учасників навчально-виховного процесу. Це вимагає від викладача свідомого гуманістично-орієнтованого спілкування зі студентами, починаючи від розвитку емоційно-ціннісних якостей студента до зменшення навчальних перевантажень, від покращення здібностей сприйняття всіх реалій світу до виклику внутрішньої необхідності в самоактуалізації, самовдосконаленні й творчому індивідуальному розвитку кожного.

Одними з головних помилок, яких припускаються викладачі вищої школи, на думку А. Кірсанова та В. Співакова, що негативно впливають на розвиток творчого мислення та творчої діяльності студентів, є невміння організувати продуктивне спілкування зі студентами, небажання вивчати особистість студента, використання стереотипних оцінок особистості та одноманітних шляхів взаємодії, занадто велика кількість дисциплінарних та негативно емоційно забарвлених впливів, невміння орієнтуватися в нестандартних умовах спілкування, відсутність прагнення до творчого спілкування тощо [4, с. 3].

Отже, ціннісна педагогічна взаємодія в межах аксіологічної освітньої парадигми передбачає діалогічну взаємодію, живий інтерес до особистості кожного учасника навчального процесу, зацікавленість у їхньому внутрішньому світі, позитивне ставлення до обраної професійної діяльності тощо.

Так, у сучасних умовах важлива роль візуалізації інформації, використання музейних експонатів для розвитку комунікативних та навчальних здібностей студентів не викликає сумніву, адже серед головних базових принципів такої навчальної стратегії виділяються механізми інтерпретації та комунікації. Інтерпретація передбачає варіативність роботи з матеріалом, креативність сприйняття та тлумачення предмета, який експонують. Для того, щоб надати свій варіант розповіді про предмет, що досліджують, студент має скомбінувати, з одного боку, академічні знання, а з іншого – застосувати вміння аналізувати в поєднанні з наданням індивідуальної емоційно-естетичної оцінки. Вербальна репрезента-

ція індивідуального бачення відбувається через організацію саме багатосторонньої комунікації.

Стратегія багатосторонньої комунікативної діяльності студентів та викладача передбачає більшу кількість контактів між паритетними комунікантами, що уможливорює не стільки саму участь або виклад своєї суб'єктивної думки учасником навчального процесу (тобто „врахування” його думки), скільки привнесення його знань, досвіду та поступове конструювання свого поновленого уявлення про предмет з урахуванням думок, почуттів та асоціативного поля інших (але й „включення” його особистісних функцій) [5]. Викладачу при цьому відведена лише роль підтримувача та координатора. Така стратегія може бути організована за таким формами, як підготовка та проведення студентом екскурсій, конференцій, дискусій, читання доповідей з залученням предметів музею як ілюстрацій, виготовлення рекламно-інформаційних пакетів та ін.

Безсумнівно, що одним з методів, які полегшують навчання, і є мистецтво. Мистецтво є нескінченним джерелом нових педагогічних ідей для досягнення кінцевої мети освіти, „найважливішою характеристикою якої є розвиток особистості” [6, с. 21].

Справді, навіть малюк вивчає алфавіт саме за допомогою малюнків. Пізніше, уже дорослим, він ретельно проробляє книги через привабливі рисунки в них. Важко знайти хоча б одну книжку, де не було б ілюстрацій, схем або таблиць. І це природно, адже в процесі навчання педагог апелює до всіх типів пам'яті людини, одне з головних місць серед яких посідає саме образна пам'ять. Вона має кілька підвидів залежно від модальності образу (зорового, слухового, тактильного та ін.), який треба запам'ятати. Візуальне сприйняття будь-якого виду мистецтва чи ілюстрації до літературного твору змушує учня задіяти цілу низку механізмів, а саме емоції, уяву, логічний аналіз можливих варіантів інтерпретацій, внутрішню систему цінностей, естетичні переваги та ін.

Зазначимо, що історичний дискурс змушує

звертати особливу увагу на ідею цінності, що передбачає постійну фундаментальну критику моральних цінностей, коли „сама цінність цих цінностей” повинна підлягати сумнівам. Саме сучасна педагогіка повинна стати „вченням про загальнозначущі цінності”, оскільки заклик Ф. Ніцше до „переоцінки усіх цінностей” уже став і лозунгом сучасності [8, с. 91].

Отже, застосування творів мистецтва в процесі навчання активізує візуалізацію мислення, трансформує лаконічну наукову інформацію в емоційні, яскраві, а тому цікаві й важливі образи-поняття, чим підкреслює необхідність постійних роздумів над вічними цінностями.

Установлено, що процес сприймання стимулює творчу активність реципієнта (студента). Тим більше, що згідно з добре відомим положенням, твір мистецтва завжди залишає великий простір для доосмислювання та доасоціювання. Згадаємо слова Лессинга про скульптуру: „... Плідно тільки те, що залишає вільне поле уяві. Чим більше ми дивимося, тим більше думка наша додає до видимого, і чим сильніше працює думка, тим більше збуджується наша уява” [5, с. 69]. Концепція про невизначеність та незавершеність мистецьких або художніх творів, а з тим багаточисельність їхніх інтерпретацій посідає важливе місце в теорії естетики Р. Інгардена, функціональному підході лінгвістів – І. Степанченко, М. Правдіна та ін. Деякі ілюстрації можуть бути навіть історично точними та влучними, і в результаті служитимуть своєрідним історичним посібником. Інші допоможуть студенту зрозуміти підтекст твору, осмислити, погодитися з художником чи ні.

Прикладом таких вдалих спроб, що стали добре відомими всьому світові, можуть бути образи Дон Кіхоту (який було знайдено та створено митцем Г. Доре), Швейка (якому надав життя чеський художник Й. Ладе), Шерлока Холмса (у виконанні В. Ліванова) та ін. Їх мистецько-пластична метафора змушує студентів знов і знов перевіряти свої особистісні асоціації, тим самим глибше проникнути в дух та композицію творів.

Наприкінці 1970 р. у Гарварді з’явилася

стратегія „Візуального мислення” („Visual Thinking”) [10]. В основі цієї новітньої стратегії лежить сумісне сприймання викладачем та студентами творів мистецтва, у процесі якого наявні різні колективні дискусії, а її учасники постають паритетними рівноправними партнерами.

Засновником стратегії прийнято вважати психолога-когнітивіста Абігайл Хаузен (Abigail Hausen), яка вперше обґрунтувала її в дисертаційній праці „The Eye of the Beholder: Measuring Aesthetic Development”. Пізніше її було підтримано та дороблено такими психологами-науковцями, як Дж. Брунер, Р. Арухейм та Л. Виготні (Jerome Bruner, R. Aruheim, L. Vygotny).

Результатом такої взаємодії учасників навчального процесу став розвиток у студентів візуального мислення, навичок співробітництва в команді, впевненості у своїх можливостях влучно формулювати думку та приймати спільне рішення.

Ця стратегія вперше була апробована в 1991 р. в США та стала предметом активних дискусій на педагогічних сайтах США, держав Східної Європи, зокрема Росії та Польщі, а також країн Центральної Азії.

Так, наприклад, у Росії стратегію було розглянуто „Сибірським центром інноваційних технологій”, а вже в 1993 р. у Санкт-Петербурзі її адаптований варіант стартував під назвою „Образ и мысль”. На думку російських педагогів-новаторів, така методика якнайкраще відповідає вимогам виховання та освіти покоління третього сторіччя – формування любові до мистецтва, паритетності учасників навчального процесу викладача й студентів та розвитку уміння самоосвіти, комунікабельності та толерантності.

Починаючи з 1990-х рр. набуває поширення реалізація ще однієї навчальної стратегії, яка виходить за рамки традиційної форми проведення занять. На сучасному етапі перспективи розвитку взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої школи гуманітарного спрямування зумовлені важливістю пошуку творчих, експресивних та діючих форм співробітництва для залучення студентів до

У усвідомлення значущості історико-культурної спадщини, осмислення поєднання минулого й сучасного. Стратегія „музейної педагогіки” [1] передбачає організацію навчального процесу за таким напрямками, як локальні дослідження історії соціально-економічного, суспільного та культурного розвитку різних регіонів України (регіональний компонент в системі освіти), використання потенціалу музеїв як джерела знань (навчальна робота), науково-дослідницька українознавча діяльність.

Отже, наведені теоретичні положення та приклади їхньої практичної реалізації дають можливість узагальнити зміст поняття „ціннісна взаємодія”. На нашу думку, воно включає такі компоненти: обмін цінностями як особистий обмін у вільному спілкуванні й діяльності; цілеспрямоване залучення студентів до цінностей суспільства; взаємне сприйняття та повага до цінностей і викладача, і студентів з метою уникнення їхнього неузгодженості, що реалізується через інтуїтивне й теоретичне освоєння індивідуальних інтересів і прагнень учасників освітнього процесу через діагностику та прогнозування розвитку ціннісних орієнтацій на перспективу, тобто від минулого через сьогодні до майбутнього.

Таке розуміння поняття ціннісної взаємодії вимагає від викладача враховувати вікові особливості й освітній рівень студента, спираючись на емпатію, свідомо встановлювати й підтримувати діалогічну взаємодію із студентами; прагнути використовувати різноманітні методи й технології в навчально-виховному процесі, залучати студентів до різних видів науково-дослідної роботи, різними шляхами й методичними засобами розвивати пізнавальну активність, ініціативу, самостійність і відповідальність студентів, проектувати технології реалізації перцептивної, комунікативної й інтерактивної функції особистісно-орієнтованої взаємодії, забезпечувати співпрацю суб’єктів освітнього процесу; визнавати студента індивідуальною й унікальною особистістю, здійснювати фасилітаційну організацію простору спілкування, стежити за рівнем сформованості ціннісно-сміслової сфери студента.

Результатом освітнього процесу вищої школи є не лише набуття нових професійних

знань та навичок, а й вироблення цінностей, норм та еталонів поведінки. Викладач має вплив та несе відповідальність за розвиток особистості, її ціннісно-сміслової сфери. Ситуація спілкування з творами мистецтва та їх використання в навчанні дає підстави для висновку про впливовість та винятковість ролі мистецтва у процесі освіти. Педагогіка та мистецтво постають взаємозумовленими „двома сторонами однієї медалі”, становлячи інтегровану єдність.

Отже, випереджувальне завдання сучасної теорії та практики педагогіки пов’язане з вирішенням на основі суто наукових знань вирішувати проблему духовно-моральних цінностей й сприяти створенню умов для успішної реалізації ціннісної педагогічної взаємодії учасників навчального процесу вищої школи.

На жаль, обсяг статті не дозволяє висвітлити всі аспекти в повному обсязі, тому перспективами подальшого дослідження може стати проблема формування ціннісних орієнтацій особистості в умовах навчально-виховного процесу вищих освітніх закладів.

Література

1. **Балюк Н. А.** Музей и народное образование. Формы взаимодействия (концепция развития учебно-методического центра Тобольского государственного историко-архитектурного музея-заповедника) / Н. А. Балюк // Музей и общество на пороге XXI века : материалы науч. конф., посвящ. 120-летию Омского гос. историко-краеведческого музея / отв. ред. П. П. Вйбе. – Омськ : Омский историко-краеведческий музей, Сибирский филиал Российского ин-та культурологии, 1997. – С. 12 – 15.
2. **Вища освіта України і Болонський процес** : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Освіта, 2004. – 384 с. – ISBN 966-692-484-6.
3. **Жураковский Г. Е.** Педагогические идеи А. С. Макаренко / Г. Е. Жураковский. – М., 1963. – 896 с.
4. **Кирсанов А. С.** Специфика педагогического общения в образовательном процессе / А. С. Кирсанов, В. В. Спивакова // Научный потенциал студенчества в XXI веке : материалы IV междунар. науч. конф. студ., ас-

пирантов и молодых ученых (Ставрополь, 2010 г.) – Ставрополь : СевКавГТУ, 2010. – Т. 2. „Общественные науки”. – 231 с.

5. Лессинг Г. Э. Избранные произведения / Лессинг Г. Э. – М., 1953. – 367 с.

6. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2005. – 360 с.

7. Станиславский К. С. Работа актера над собой : собр. соч. : в 8 т. / К. С. Станиславский. – М., 1954. – Т. 3.

8. Філософський енциклопедичний словник / редкол. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 746 с.

9. Ярмаченко М. Педагогіка / М. Ярмаченко // Пед. словник. – К., 2001. – 486 с.

10. Visual Understanding in Education: Visual Thinking Strategies. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vue.org.

* * *

Тарарак Н. Г. Ціннісна педагогічна взаємодія учасників навчального процесу вищої школи України

У статті проаналізовано основні роботи видатних педагогів сучасності й розглянуто методи, форми, засоби ціннісної педагогічної взаємодії учасників навчального процесу вищої школи.

Автор розкриває поняття „ціннісна педагогічна взаємодія” в контексті аксіологічної освітньої парадигми, що сприяє розвитку суб’єктного потенціалу особистості, організації ціннісно-орієнтаційної діяльності учасників навчального процесу в процесі їхньої взаємодії.

Особливу увагу приділено ролі мистецтва в процесі навчання. Педагогіка й мистецтво постають взаємозумовленими „двома сторонами однієї медалі”, становлячи інтегровану єдність.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, студент, аксіологічна парадигма, педагогічна взаємодія, мистецтво.

Тарарак Н. Г. Ценностное педагогическое взаимодействие участников учебного процесса высшей школы Украины

В статье анализируются основные работы выдающихся педагогов современности и рассматриваются методы, формы, средства цен-

ностного педагогического взаимодействия участников учебного процесса высшей школы.

Автор раскрывает понятие „ценностное педагогическое взаимодействие” в контексте образовательной парадигмы аксиологии, которая содействует развитию субъектного потенциала личности, организации ценностно-ориентационной деятельности участников учебного процесса в процессе их взаимодействия.

Особое внимание отводится роли искусства в процессе обучения. Педагогика и искусство предстают взаимообусловленными „двумя сторонами одной медалі”, представляя собой интегрированное единство.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, студент, аксиологическая парадигма, педагогическое взаимодействие, искусство.

Tararak N. H. Values-based Pedagogical Interaction of the Educational Process Participants in Ukrainian Higher School

The article analyzes the works of outstanding modern educators and examines the ways, forms, and means of values-based pedagogical interaction among the participants of the educational process in the higher school. The author exposes the challenges for the professional development of students, their adaptation to the international cultural values.

The author reveals the concept of „values-based pedagogical interaction” in the context of axiological educational paradigm, which contributes to the development of personal potential, organization of value orientation activities of the participants of the educational process during their interactions.

Today, the society, particularly the system of higher education, is aimed to find adequate ways to ensure the humanization and humanistic knowledge. Humanization is seen as a key element of the new pedagogical thinking, which is focused on the person and his/her understanding of the activity.

Special attention is paid to the role of art in the process of learning. Pedagogy and art appear as interdependent „two sides of the same coin”, being an integrated unity.

Key words: value, value orientation, student, axiological paradigm, pedagogical interaction, art.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2013 р.

Прийнято до друку 27.06.2013 р.